

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำวิจัย

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่มีการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักมาเป็นเวลานาน ซึ่งมักทำการเกษตรแบบยังชีพที่มีความสอดคล้องกับประเพณี วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนไทย ในการผลิตทางการเกษตรนี้ได้อาศัยความรู้ ความสามารถที่สืบทอดกันต่อๆ มา ตั้งแต่บรรพบุรุษ จนในปัจจุบันมีการพัฒนาการเกษตรจากเดิมที่เป็นการเกษตรแบบยังชีพเป็นเกษตรอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตไป โดยมีการใช้ความรู้ตามแบบแผนของประเทศตะวันตก ทำให้มีการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกประเทศอย่างมากมาย ประเทศไทยในปัจจุบันจึงเสียดุลการค้าให้กับประเทศในแถบตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการละเลยไม่ให้ความสนใจในการนำความรู้ด้านการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทยที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาประยุกต์หรือพัฒนาต่อยอดใช้ในการผลิตทางการเกษตร

ระบบการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทยในปัจจุบันเป็นระบบที่มีการผลิตในรูปแบบสมัยใหม่ที่อาศัยความรู้ เทคโนโลยีต่างๆ จากต่างประเทศ ทั้งทางด้านพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เครื่องจักร เครื่องมือ ปุ๋ย สารเคมี และยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งในปีหนึ่งๆ มีการนำเข้าปัจจัยการผลิตเข้ามาใช้ในประเทศอย่างมากมาย มีมูลค่ามหาศาล ซึ่งเป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่ต้องคอยแต่จะพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศเป็นสำคัญ การเกษตรของประเทศไทยในปัจจุบันจึงไม่มีความยั่งยืน

ในอดีตระบบการเกษตรของประเทศไทยมีลักษณะที่สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ ในการผลิตได้อาศัยองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่สะสมและสืบทอดกันมาจากรุ่นต่อรุ่น ซึ่งทำให้มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เกิดคุณค่าและประโยชน์สูงสุด ใช้ความรู้ เทคโนโลยีที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ โดยไม่มีการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ

ลุ่มน้ำมูล ตั้งอยู่ทางตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัดได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์อุบลราชธานีนครราชสีมา มหาสารคาม ยโสธรขอนแก่นร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอำนาจเจริญ มีพื้นที่ลุ่มน้ำรวมทั้งสิ้น 69,700 ตารางกิโลเมตร

ทางตอนใต้ของลุ่มน้ำมีเทือกเขาเป็นแนวยาวตลอดพื้นที่จะค่อยๆ ลาดต่ำลงมาทางทิศเหนือ ส่วนทางตะวันออกเฉียงจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ เป็นที่ราบสภาพโดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มสลับเนินเขาแต่ในจังหวัดอุบลราชธานีจะเป็นที่ราบลุ่มสลับลูกคลื่นลอนลาดถึงลูกคลื่นลอนชัน แม่น้ำ

สายหลักคือ แม่น้ำมูล มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาทางตอนใต้ของจังหวัดนครราชสีมา ก่อนจะไหลลงแม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

ลำน้ำสาขาที่สำคัญในกลุ่มน้ำมูล ได้แก่ลำตะคอง ลำพระเพลิง ลำปลายมาศ ลำชี ลำโดมใหญ่ วังโถมน้อย ลำเซบาย และลำเสียว

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการประกอบอาชีพหลักด้วยการทำการเกษตรมาเป็นเวลาช้านาน และมีระบบการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ โดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ทำให้มีภูมิปัญญากระบวนการเกษตรที่มีรูปแบบหลากหลายตามไปด้วย

พื้นที่การเกษตรในกลุ่มน้ำมูลส่วนใหญ่เป็นการปลูกข้าวและพืชไร่โดยเป็นพื้นที่ปลูกข้าวมากที่สุดถึงร้อยละ 75.38 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดโดยจะปลูกบริเวณที่ราบลุ่มของกลุ่มน้ำบริเวณสองฝั่งของแม่น้ำมูล และลำน้ำสาขาพืชที่ปลูกในลำดับรองลงมาคือ พืชไร่ มีการปลูกประมาณร้อยละ 24.08 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมดโดยจะปลูกพืชไร่อยู่บริเวณที่ราบที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำโดยเฉพาะบริเวณต้นน้ำลำตะคองและลำพระเพลิงเป็นส่วนใหญ่ส่วนพื้นที่การเกษตรที่เหลือมีการปลูกไม้ผล-ไม้ยืนต้นในจำนวนไม่มากนักประมาณร้อยละ 0.35 ของพื้นที่การเกษตรทั้งหมด (<http://kromchol.rid.go.th/project/2010/index.php/-25-/106-05-เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2556>)

นอกจากนี้ลุ่มน้ำมูล ยังเป็นลุ่มน้ำที่มีระบบนิเวศที่หลากหลาย และที่สำคัญเป็นลุ่มน้ำที่มีเขื่อนมากที่สุดในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันมีเขื่อนขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลถึง 11 เขื่อน คือ เขื่อนห้วยกุ่ม เขื่อนจุฬาภรณ์ เขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนสิรินธร เขื่อนน้ำพุง เขื่อนลำปาว เขื่อนลำตะคอง เขื่อนลำพระเพลิง เขื่อนลำแะ เขื่อนลำมูลบน และเขื่อนปากมูล (http://www.livingriversiam.org/3river-thai/pm/pm_a/a11.htm เข้าถึงเมื่อ 1 สิงหาคม 2556)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการศึกษา อนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญากระบวนการเกษตรจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยให้เกิดความยั่งยืนและลดการพึ่งพาปัจจัยต่างๆ จากต่างประเทศ ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษาระบบการเกษตร และภูมิปัญญากระบวนการเกษตรของกลุ่มแม่น้ำมูล เพื่อหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญากระบวนการเกษตรต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาสภาพการทำการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญากระบวนการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 3) เพื่อศึกษารวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญากระบวนการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล
- 4) เพื่อศึกษาหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญากระบวนการเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

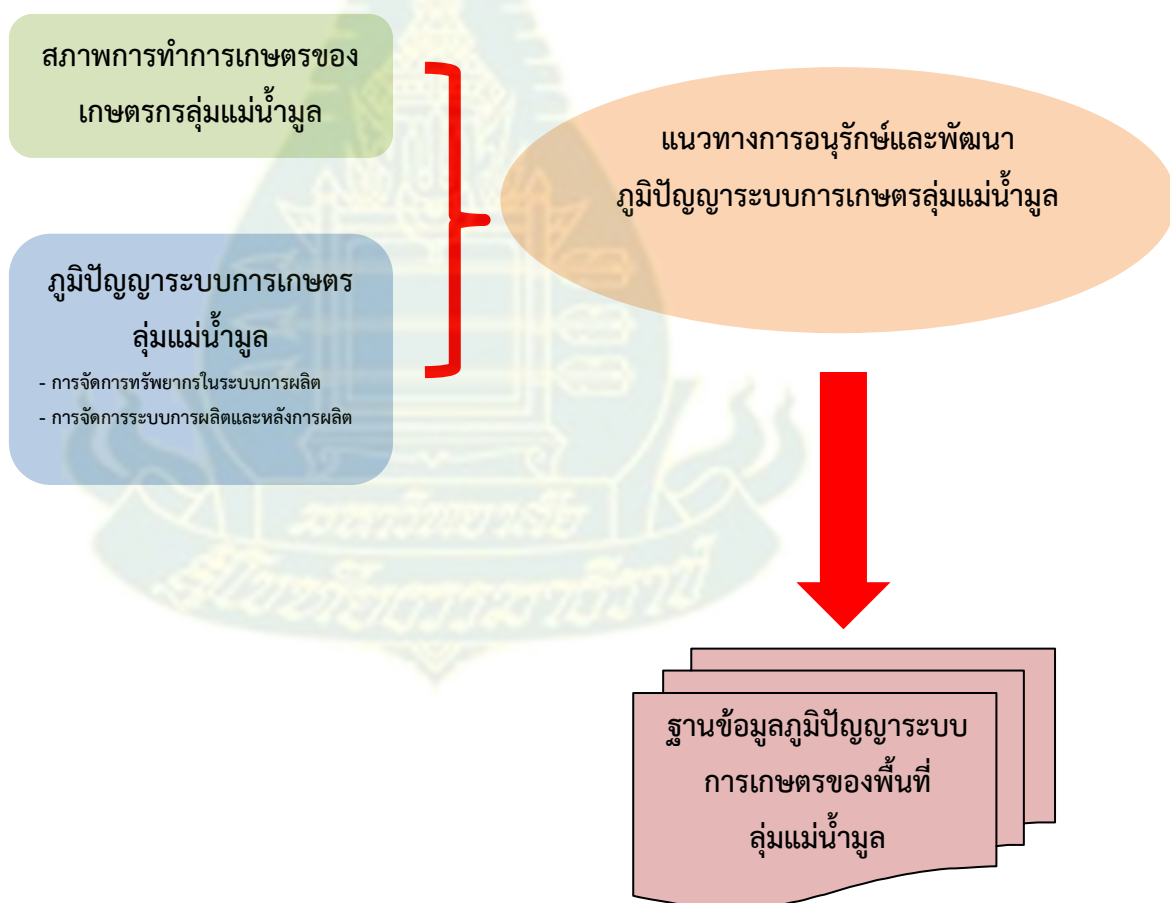
5) เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะในระดับปฏิบัติและระดับนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนา ภูมิปัญญาระบบเกษตรของพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล

ขอบเขตของการวิจัย

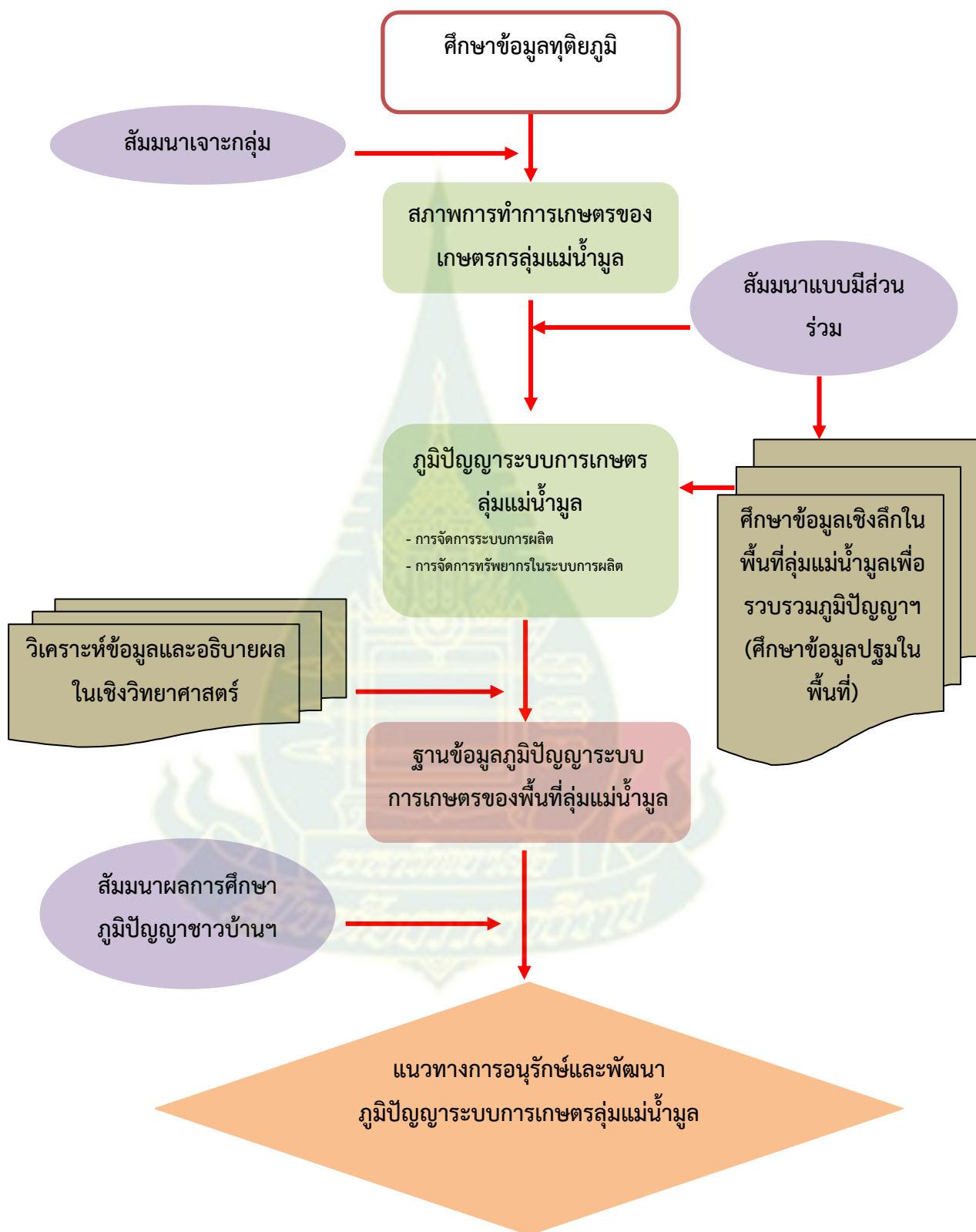
1. ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อมุ่งเน้นการศึกษา ภูมิปัญญาระบบ การเกษตรในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล ครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัดรวม 118 อำเภอ 19 กิ่งอำเภอได้แก่จังหวัด นครราชสีมาบุรีรัมย์สุรินทร์ศรีสะเกษอุบลราชธานีอำนาจเจริญยโสธรร้อยเอ็ดมหาสารคามและขอนแก่น

2. ขอบเขตด้านตัวแปรสำหรับตัวแปรด้านภูมิปัญญาระบบการเกษตรลุ่มแม่น้ำมูล ใน การศึกษาค้นคว้านี้ได้แก่ การจัดการทรัพยากรในระบบการผลิตและการจัดการระบบการผลิตและหลัง การผลิต

ทฤษฎีสมมติฐาน หรือกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

กรอบการดำเนินการวิจัย

คำจำกัดความ

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถของคนในท้องถิ่นที่ได้จากการสั่งสม ประสบการณ์และการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทาง วัฒนธรรมเป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน กับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นเรื่องของการแก้ไขปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม เป็นแกนหลักหรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับ สมดุลในพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา โดยมีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีบูรณาการสูง และมีความเชื่อมโยง ไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง โดยเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม

ระบบการเกษตร หมายถึง ระบบการเพาะปลูกพืชและ/หรือเลี้ยงสัตว์บนพื้นที่ดิน ไร่ นา สวน ในบริเวณใดบริเวณหนึ่งที่มีขอบเขตชัดเจน องค์ประกอบต่างๆ ภายในขอบเขตนั้นๆ มีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันไม่มากนักน้อย ส่งผลให้เกิดมีลักษณะเด่นที่แสดงออกจากพฤติกรรมเนื่องจากความสัมพันธ์ ขององค์ประกอบต่างๆ ที่อยู่ภายใน เพื่อให้ได้ผลผลิตเพื่อการบริโภคอุปโภค ส่วนที่เกินพอก็จำหน่ายเพื่อ มีรายได้สำหรับจับจ่ายใช้สอย

ภูมิปัญญาระบบการเกษตร หมายถึง ความรู้และการปฏิบัติด้านการทำการเกษตรในพื้นที่ลุ่ม น้ำมูลที่ดำเนินมาตั้งแต่อดีตในด้านการจัดการทรัพยากรในระบบการผลิตและการจัดการระบบการผลิต และหลังการผลิต

ระบบการเกษตรลุ่มน้ำมูล หมายถึง การทำการเกษตรในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัดรวม 118 อำเภอ 19 กิ่งอำเภอได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ โยธธร ร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ได้ฐานข้อมูลภูมิปัญญาระบบการเกษตรลุ่มแม่น้ำมูลในด้านการจัดการทรัพยากรในระบบ การผลิตและการจัดการระบบการผลิตและหลังการผลิต
- 2) ได้แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบการเกษตรลุ่มแม่น้ำมูลในด้านการจัดการ ทรัพยากรในระบบการผลิตและการจัดการระบบการผลิตและหลังการผลิต
- 3) ระบบการเกษตรในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลได้รับการอนุรักษ์ และเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการเกษตร ที่สำคัญของประเทศ
- 4) ผลจากการศึกษา สามารถขยายผลไปสู่การศึกษาเปรียบเทียบระบบการทำเกษตรบนพื้นที่ ลุ่มน้ำในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการเกษตรได้อย่าง เหมาะสม

- 5) เป็นการส่งเสริมรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและพัฒนาระบบการเกษตรลุ่มแม่น้ำมูล
- 6) เกษตรกร เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และผู้ที่เกี่ยวข้องได้รับทราบข้อมูล และนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาในด้านระบบการเกษตร ตลอดจนประยุกต์ภูมิปัญญาใช้ในการพัฒนาการเกษตรของประเทศไทยต่อไป
- 7) เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และสร้างเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาระบบการเกษตรลุ่มแม่น้ำมูลได้อย่างยั่งยืน
- 8) ได้ข้อเสนอแนะในการส่งเสริม และข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อผู้รับผิดชอบในระดับต่างๆ

